
Ray Jackendoff, *Praktični vodič kroz mišljenje i značenje*, prev. Anita Peti-Stantić (Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2016), 312 str.

Ray Jackendoff američki je lingvist i filozof koji se ponajviše bavi povezivanjem generativne gramatike i kognitivne lingvistike, a većina njegova rada leži u semantici prirodnoga jezika, posebice u vezi sa svijesti i teorijama uma. Knjiga *A User's Guide to Thought and Meaning* objavljena je prvi put 2012. godine, a hrvatski je prijevod – *Praktični vodič kroz mišljenje i značenje* – napokon dostupan, posebice zbog svojega neformalnoga stila, ne samo za lingviste i filozofe nego i za sve zainteresirane koji žele naučiti više o modernim teorijama značenja i mišljenja.

Jackendoffa zanima u kakvoj su vezi jezik i mišljenje, pogotovo što je od toga svjesno, a što nesvjesno te da ako postoji veza između jezika i mišljenja, ona se uspostavlja značenjem. Glavna će teza knjige biti da su mišljenje i značenje gotovo potpuno nesvjesni. Jackendoff kreće od jednostavnih primjera kako bi se naposljetku uhvatio ukoštac s velikim filozofskim i lingvističkim problemima. U prvome dijelu *Jezik, riječi i značenje* Jackendoff se bavi temeljnim problemima i pitanjima poput toga *što je jezik, što je riječ* te *što je značenje*, posebice njegovom nijansiranošću te objektivnošću i subjektivnošću. Autor kreće od toga da su misao i značenje gotovo potpuno nesvjesni, a naša racionalna misao samo je blijedi odraz onoga što se događa u našim glavama. Također, većina je našega mišljenja potpuno nevidljiva iskustvu – *intuicija*. *Neurološka perspektiva* svodi naše jezične operacije na one neuronske, *obična perspektiva* pristupa jeziku kao apstraktnom objektu izvan svojih govornika, a *spoznajna perspektiva* definira jezik kao sustav u glavi govornika. Povezanost između jezika i misli, tvrdi Jackendoff, gleda se iz spoznajne perspektive, a ondje je značenje riječi ili rečenice nešto u glavi govornika povezano s izgovorom. Autor se fokusira na problematiku definiranja samoga značenja, čime su se bavili brojni filozofi, lingvisti i filolozi, a posebnu pažnju posvećuje razlikovanju objektivnosti i subjektivnosti značenja, pri čemu je potonje obično vezano uz pragmatičku interpretaciju. Pitanje *pravoga značenja* ostaje najveće pitanje, a Jackendoff smatra da treba voditi računa o šest temeljnih obilježja: značenje se povezuje s izgovorenim ili napisanim oblikom ili se pridružuje tomu obliku; povezuje se sa značenjima drugih dijelova rečenice; može se povezati s prijevodom izričaja na druge jezike; može se povezati sa svijetom; služi kao sredstvo zaključivanja i, naposljetku, skriveno je od svjesnoga. Sva značenja ne mogu biti vizualne slike (npr. riječ *sav*) te se čini da su značenja većim dijelom skrivena. Jackendoff također ne osporava da jezik utječe na mišljenje, no smatra da nije riječ o velikome učinku, jer ako tražimo radikalne

razlike u načinima ljudskoga mišljenja, kultura je znatno plodnije područje od jezika.

Na kraju prvoga dijela Jackendoff je otvorio put pitanju trebaju li značenja povezati jezik sa svijetom, no ako su značenja u glavi, kako ona mogu biti povezana sa svijetom? Tim se pitanjem bavi u drugome i trećemu dijelu knjige. U drugome dijelu nazvanome *Svijest i percepcija* autor opisuje kako je svjesno mišljenje sastavljeno od verbalne predodžbe, osjećaja smislenosti te značenja pridruženoga izgovoru koje je nesvjesno. Mi svoje verbalne predodžbe doživljavamo kao mišljenje jer njihov zamišljeni izgovor prati *osjećaj smislenosti*. Spoznajna perspektiva mora objasniti ne samo izgovor i značenje rečenice nego i taj osjećaj smislenosti koji dolazi zajedno s izgovorom. Jackendoffova *hipoteza o nesvjesnom značenju* govori kako je značenje nesvjesni dio mentalne strukture, a znamo da je ondje zbog učinka koji ima na zaključivanje. Odnosno, čovjek nije svjestan misli dok se ona ne pojavi odjevena u riječi, prije nego što dobije tzv. *fonološku "ručku"*. Ta hipoteza predviđa i analogiju za znakovne jezike, gdje govornici u svojoj glavi osjećaju ili vide pokrete ruke, a potkrepljuju je i primjeri gluhoonijemih osoba koje nisu bile izložene znakovnome jeziku, gdje jedna takva osoba tvrdi kako nije znao što znači misliti, odnosno nije bio svjestan mišljenja. Dakle, sadržaja svojih misli možemo biti svjesni samo ako su povezane s izgovorom, a ako misli nismo pretočili u riječi, u najboljemu smo slučaju svjesni toga *da* razmišljamo, ali ne i o *čemu* točno razmišljamo. Ta se hipoteza može proširiti na sveobuhvatniji pogled na to kako razumijemo svijet i kako ga doživljavamo, pri čemu Jackendoff izlaže suvremene teorije svijesti te govori o vizualnoj percepciji i različitim vrstama reprezentacije. Naše je razumijevanje svijeta stvoreno u našem umu, a kodirano je isprepletanjem pojmovne i prostorne strukture. U umu je stvoren i naš *doživljaj svijeta* koji neposrednije proizlazi iz osjetnih modaliteta, kao što su vizualna površina u vizualnoj percepciji ili izgovor u jeziku, koji doživljaju daju oblik i sadržajna obilježja.

U trećoj cjelini *Referencija i istina* postavlja se pitanje odnosa jezika i stvarnosti, odnosno kako označavamo svijet oko sebe, pri čemu se autor dotiče najvažnijega pitanja kojeg naziva najsvjetijim od svih filozofskih tema, a to je *što je istina*. Istinitost je često shvaćena kao objektivno obilježje rečenice, neovisno o činjenici da se radi o posljedici subjektivne procjene. Sa spoznajnoga stajališta *procjena rečenice* zapravo znači, ako je točna, dodjeljivanje rečenici oznake obilježja koja je poput *obvezivanja* ili *uvjerenja*, a u korelaciji s tim obilježjem jest svjesni osjećaj da riječ točno ocrtava stvarnost vanjskoga svijeta. Neslaganje s rečenicom koju smatramo neistinitom znači dodijeliti rečenici vrijednosti suprotne od toga obilježja, odnosno *neslaganje* ili *protivljenje*, a kad ne odlučimo ništa, oznaci dodjeljujemo neutralnu vrijednost.

U posljednjoj cjelini knjige – *Racionalno i intuitivno* – Jackendoff se posvetio objašnjavanju *racionalnoga mišljenja* te njegove veze s *intuitivnim*

mišljenjem, pri čemu smatra da potonje ne smije biti zanemareno, kao što je često slučaj. Autor smatra da je nemoguće postići ideal sasvim izričitoga racionalnoga mišljenja jer ono podupire temelj intuitivne procjene, a sama nam intuicija treba da nam kaže jesmo li racionalni. Spoznajni korelat iskustva racionalnoga mišljenja jesu izgovor ili pisani oblik premisa i zaključaka, osjećaj da je to sve smisleno te osjećaj da je zaključak valjan. Međutim, do racionalnoga mišljenja ne može se doći bez goleme i složene podloge intuitivnoga mišljenja koje ga povezuje te uočava kontinuitet i diskontinuitet. Racionalno mišljenje ovisi o intuitivnome mišljenju te mu pročišćava ili povećava vrijednosti. Dakle, samo intuitivno mišljenje spoznajni je temelj svakoga mišljenja te je, poput spoznajnoga procesa promatranja i razumijevanja jezika, uglavnom potpuno nesvjesno. No, to ne znači da su intuitivne procjene nasumične samo zato što ne možemo biti svjesni njihova funkcioniranja: recentna istraživanja pokazuju kako je ljudska sposobnost za uspostavljanje intuitivnih procjena izrasla iz procesa naše evolucije, pomoću kojega možemo brzo shvatiti o čemu se radi te predvidjeti i izvršiti daljnje korake. Jackendoff potom pokazuje kako je uloga racionalnoga mišljenja da manipuliramo našim oznakama obilježjima koje više nisu samo osjećaji, da tražimo razloge ili uzroke iza misli te intuitivno procjenjujemo veze među njima. Na taj način naše intuitivno poimanje propitujemo i razbijamo na manje korake, a ti bi procesi bili nemogući bez fonoloških “ručki” i za sadržaj mišljenja, i za njihove oznake obilježja. Jezik nam daje “ručke” za sve vidove mišljenja i tako postaje izvanredan alat za njegovo poboljšavanje i oplemenjivanje. U duhu eruditnosti knjige, Jackendoff nastavlja s primjerima znanosti i umjetnosti, kako bi nas uveo u zaključak – kako živjeti s mnogostруким perspektivama. Naše racionalno mišljenje jest mišljenje povezano s jezikom, a same misli nisu svjesne, dok ono što jest svjesno jesu “ručke” izgovora povezane s mišljenjem. Intuitivna je procjena osjećaj da jedna rečenica logički slijedi drugu – da je naše poimanje racionalno. Jackendoff je svjestan da nam je spoznajna perspektiva dala nekoliko odgovora na klasične lingvističke i filozofske probleme, no to ne znači da je jedina. Autor zaključuje da je važno neprestano se pitati koja je perspektiva prava za ono o čemu je trenutačno riječ i da je važno shvatiti kako ne postoji jedna istina o svijetu koja nadvisuje sve i koja je oslobođena perspektive.

Jackendoffu se može prigovoriti česta generalizacija da značenje smatra nesvjesnim, premda većina primjera pokazuje kako je samo *dio* značenja ili mentalnih operacija nesvjesno. Specijalizirana bi mu publika mogla zamjeriti da se kroz poglavlja ne osvrće na prigovore svojim tezama, odnosno teze drugih filozofa kao što su primjerice David Lewis ili Gottlob Frege iznose se vrlo šturo i pojednostavljeno te su laka meta za kritiku, stoga je knjiga vjerojatno bliža široj publici. Kroz cijelo djelo Jackendoff se suptilno izruguje velikim filozofskim konceptima kao što su *pravo značenje* ili *istina* pišući ih poblebljanim slovima u gotičkome stilu, a istodobno se upravo sam bavi ve-

likim pitanjem *značenja*. Također, neki dijelovi knjige znatno odstupaju od ostatka, posebice osvrta na stanje u akademiji, umjetnosti i komornoj glazbi, a pokušaji objašnjavanja znanosti i umjetnosti možda su ipak prevelik zalogaj za ovakvo djelo. Stoga se katkad čini da je knjiga više vodič kroz cjelokupnost ljudske svjesne i nesvjesne misli u svim oblicima te bi možda i naslov ove knjige trebao, u duhu djela, biti podebljan u gotičkome stilu. Knjiga je, u svakome slučaju, dobro štivo i za laike, i za stručnjake, jer jedni će u njoj osvijestiti nesvjesno, a drugi će sigurno naći povod za raspravu o detaljima i glavnim tezama, stoga je preporučujemo ne nužno kao vodič, ali sigurno barem kao putokaz.

Kristina Šekrst

Hrvatski studiji – Sveučilište u Zagrebu
Borongajska cesta 83d
HR-10000 Zagreb, Croatia
ksekrst@ffzg.hr

Dragana Sekulić, *Psihologija zaključivanja i logika* (Zagreb: KruZak, 2016), 204 str.

Zanimljivo područje dodirivanja logike i psihologije u istraživanju zaključivanja predmet je knjige *Psihologija zaključivanja i logika* autorice Dragane Sekulić, koja smješta logiku kao disciplinu u multidisciplinarni projekt “proučavanja i opisa elemenata koji utječu na dinamiku naših vjerovanja” (str. 10), odnosno kognitivnu znanost, a kao predmet logike određuje ispravno zaključivanje, tj. vezu između propozicija koja omogućuje prijenos istinitosti s jednih propozicija na druge. Knjiga je u “Predgovoru” opisana kao proširenje i djelomična preinaka autoričine doktorske disertacije *Normativno i deskriptivno u zaključivanju*, i to prije svega dodavanjem dvaju poglavlja (3. i 7.). Ukupno obuhvaća sedam poglavlja (uz “Uvod” i “Predgovor”) te nudi popis literature i kazalo imena.

Općenito pitanje o odnosu logike i stvarne prakse zaključivanja Sekulić raščlanjuje u više podređenih te u odgovoru polazi od međusobne razlike, ali i odnosa uvjetovanosti između triju razina na kojima se pitanja javljaju – deskriptivne (psihologija), normativne (logika) i metanormativne (filozofija). Knjiga tematizira odnos prvih dviju, tj. psihološka istraživanja prakse zaključivanja koja rezultiraju optimističnim ili pesimističnim zaključcima o ljud-